

Cumhuriyet Türkiye'si Hadis Çalışmaları Üzerine

On the Studies of Hadith in the Republican Turkey

Dr.Yavuz ÜNAL*

*Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Osmanlı İmparatorluğunun çöküşüyle birlikte İslam dünyasının coğrafi birliği dağılmış; dolayısıyla farklı bölgelerde yaşayan milletler kendi ulus devletlerini oluşturma sürecine girmişlerdir. Bunlardan başarılı olup bağımsız devlet kurabilenler, hem ekonomik hem de kültürel gelişmelerini temin etmek amacıyla özel politikalar belirlemişlerdir.

I. Dünya savaşından sonra dağılan Osmanlı Devleti'nin enkazı üzerine kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti de bu dönemde ortaya çıkan ulus devletlerden birisidir. Siyasi anlamda Müslümanların doğal liderliği olarak kabul edilen hilafetin kaldırılmasıyla, İslam dünyasındaki liderliğini kaybeden genç devlet, benimsediği politika gereği, bilim ve teknoloji açısından belirgin bir üstünlüğe sahip olan Batıya yönelmiş; böylece tarih, hatta kader birliği yaptığı Müslüman milletlerle ilişkilerini askıya almıştır.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu (3 Mart 1924) ile bütün eğitim ve öğretim kurumlarını Milli Eğitim Bakanlığına bağlayan Türkiye Cumhuriyeti, 1 Kasım 1928'de "Türk harflerinin kabul ve tatbiki hakkındaki" yasayla, batı ile entegre olmayı sağlayacak Latin alfabesini Türk alfabesi olarak benimsemiş, 1 Ocak 1929 tarihinde de, hem bilim hem de eğitim dili olarak Arap alfabesinin kullanılmasını yasaklamıştır. Böylece Osmanlı kültür geleneği ve medreselerinde kullanılan dilin/alfabenin terk edilmesi ile, kültürel tarihle köprüler atıldığı gibi, diğer Müslüman milletlerle diyalogu sağlayan organik bağ da koparılmış oldu.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde 1924'te yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat Kanununun din öğretimi ile ilgili hükmüne dayanarak, dinî eğitim verecek, İstanbul'da Dâru'l-Funun'a bağlı bir İlahiyat Fakültesi ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine bağlı İslami İlimler Enstitüsü kuruldu. İmam Hatip okulları da orta okula bağlı olarak eğitim faaliyetlerini sürdürdü. Ancak zamanla sayıları azalan İmam Hatipler 1931-1932 öğretim yılında kapandı; ardından 1933 yılında İlahiyat Fakültesi, 1936 yılında da İslami İlimler Enstitüsü'nün kapatılmasından sonra, 1949 yılında Ankara Üniversitesi'ne bağlı bir İlahiyat Fakültesinin açılışına kadar, Türkiye tarihinde dini eğitim açısından bir fetret devri yaşandı. 1951-1952 öğretim yılında İmam Hatip okulları yeniden açıldı ve za-

manla bütün ülke sathına yayıldı. Daha sonraki yıllarda bu kurumlara Erzurum İslami İlimler Akademisi ve Yüksek İslam Enstitüleri de katıldı. 1982 yılında YÖK'ün aldığı bir kararla dini eğitim veren bütün yüksek öğrenim kurumları İlahiyat Fakültelerine dönüştürüldü.

Eğitim kurumlarındaki bu gelişme, bir taraftan dinî kültür seviyesini yükseltirken, bir taraftan da hem kaynak, hem de eleman açısından ihtiyacı artırdı. Zira bu kurumlarda okutulacak kitaplara ve bunları anlatabilecek insanlara ihtiyaç hasıl olmuştu. İşte bu ihtiyacın doğal bir sonucu olarak Yüksek Öğretim Kurumlarının eleman ihtiyacını karşılayabilecek öğretim üyelerini yetiştirmek amacıyla, Öğretim Görevliliği, Yüksek Lisans, Doktora, Doçentlik ve Profesörlük takdim tezleri öngörüldü. Eğitim sisteminin getirdiği bu zorunluluk, bütün bilim dallarında olduğu gibi, hadis alanında da uyanışın temel etkenlerinden biri olarak ortaya çıktı.

Dinî eğitim açısından fetret devri olarak isimlendirilebilecek olan 1920-1950'li yılların, hadis çalışmaları açısından da çok farklı olmadığı görülmektedir. Ancak Diyanet İşleri Riyaseti, tarihle kültürel bağlarını yitirmiş olan Türk Milleti'nin, dinini öğrenebileceği, ez-Zebîdî tarafından yapılan Sahih-i Buhari ihtisarını, tercüme ve şerh ettirerek yeni alfabe ile Türkçe'ye kazandırma amacıyla Ahmed Naim'i görevlendirmiştir. Nitekim Ahmed Naim bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

"Diyanet İşleri Riyaseti -Büyük Millet Meclisi'nce müttehad bir kararı infâzen- Zebîdî'nin bu muhtasarını Türkçe'ye tercüme etmek vazifesini râkımı'l-hurûfa emretti. Hadd-i tâkatımı pek ziyâde tecâvüz eden bu hizmet-i mebrûrenin uhdesinden gelmek güç olduğuna bile bile mahz-ı tevfi-kât-ı İlâhiyyeye i'timâden bu emri yerine getirmeye çalışıyorum**"

Ahmed Naim'in başlayıp ancak üç cildini tamamlayabildiği bu eser, Kamil Miras tarafından tamamlanmış ve Diyanet İşleri Riyaseti tarafından, 1928-1949 yılları arasında 12 cilt olarak basılmıştır. Müelliflerin bu çalışmadaki başarıları ve Ahmed Naim'in yazmış olduğu hadis usulü ile ilgili mukaddimenin orijinalliği, eseri

* Tercid-i Sarih Tercüme ve Şerhi (Mukaddimesi), Diy. İş. Baş. Yay., Ank., 1983, c.1, s.2.

Cumhuriyet tarihindeki klasiklerin arasına taşımıştır. Diyanet İşleri Başkanlığının klasik eserleri tercüme faaliyeti, yavaş da olsa Riyâzu's-Sâlihîn (1949-1965) ile devam etmiştir.

1950'li yıllara kadar Diyanet İşleri Başkanlığının öncülük ettiği bu faaliyetin yanında, 40 hadis geleneğinin; ya da hadis sayısı biraz artırılarak 101 veya 1001 hadis tercüme ve şerhinin yapıldığı görülmektedir. Babanzâde Ahmed Naim'in *Kırk Hadis*'ini (İst., 1925), veya Münir Selami Yurdatap'ın *Binbir Hadis Tercümesi ve Tefsir*'ni (İst., 1941) buna örnek olarak zikredebiliriz. Tercüme faaliyeti olarak nitelenebilecek bu tarz çalışmaların yanında Ahmet Hamdi Akseki'nin, önsözünde hadisi reddedenlere karşı uzun uzun müdafaalarda bulunduğu, Peygamberimizin Vecizeleri (Ank., 1945) adlı çalışmasını, ya da *Garanik Meselesi veya Hatemü'l-Enbiya Hakkında En Çirkin Bir İsnadın Reddiyesi** (Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, 1922) ve Zâkir Kadiri Ugan'ın *"Dinî ve Gayr-ı Dinî Rivayetler"* (Darul-Funûn İlahiyât Fakültesi Mec., sy.4, İst., 1926) adlı makalesini, hadisle alakalı problemlerin ele alındığı özgün çalışmalar olarak zikretmek yerinde olacaktır.

1950'den sonraki yıllarda ise hadis çalışmaları önce toparlanma sürecine girmiş, daha sonra ise olgunlaşmaya başlamıştır. Zira Arapça ve Osmanlıca yazılan eserlere ulaşamayan ya da onları okuyup anlayamayan halkın ihtiyacını gidermek, sorumluluk taşıyan alimler tarafından bir zorunluluk olarak görülmüş; ekonomik olarak düşünüldüğünde de oldukça cazip bir pazar olarak ortaya çıkmıştır. Öte yandan dinî eğitim veren kurumların açılması ve ülke sathına yayılması da bu gelişmeye ivme kazandırmıştır.

1960'lı yıllara kadar, tıpkı daha önceki yıllarda olduğu gibi, belli rakamlarda hadislerin tercüme ve şerh edilmesi en fazla başvurulan çalışma türü olarak görülmektedir. Örnek olarak Hasan Basri Çantay'ın *Kırk Hadis ve Mealleri'ni I-III* (İst., 1956-1962), H. Hüsnü Erdem'in *Oruç ve Ramazan İbadetlerine Dair Yüzbir Hadis*'ini (Ank., 1953) veya Mehmet Arif'in *Binbir Hadis*'ini (İst., 1959) zikredebiliriz. Aslında bu tarz çalışmalar İslam tarihinin hiçbir döneminde kesilmemiştir. Ancak kültürel altyapının eksik veya yitirilmiş olduğu zeminlerde daha fazla başvurulmuştur. Nitekim alt yapı eksikliklerinin tamamlandığı ileriki yıllarda temel klasiklere doğru bir kayış dikkat çekmektedir. Mesela Ahmed Davudoğlu'nun Terceme ve Şerhettiği *Bulûğu'l-Merame Tercemesi ve Şerhi, Selamet Yolları* (İst., 1966-1967, I-IV) ve Mehmet Sofuoğlu'nun yaptığı *Sahih-i Müslim ve Tercümesi* (İst., 1967-1970, I-VIII) buna güzel bir örnektir. Hadis tercümesine yönelik olan bu faaliyet, Kütübü's-Sitte'nin tamamını İmam-ı Malik'in Muvatta'sının ve Dârimî'nin Sünen'inin Türkçe'ye kazandırılmasıyla; hatta aynı eserin birden çok tercümesinin yapılmasıyla devam etmiştir. Mesela, Buhari'nin Konyalı Mehmet Vehbi ve Mehmet Sofuoğlu, Müslim'in Mehmet Sofuoğlu ve Ahmet Davudoğlu, Riyâzu's-Sâlihîn'in ise H. Hüsnü Erdem, Salih Uçan, Sıtkı Güllü ve İhsan Özkes tarafından dört farklı tercümesinin yapılmasını buna örnek olarak zikredebiliriz.

Görüldüğü gibi Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren görülmeye başlayan, hadis metinlerini tercüme faaliyeti, Müslim'in tercümesinin yapıldığı 1967 yılından sonra, seçme hadislerin değil de temel kaynakların tercümesine yönelmiş, 1980 sonrası ise bu alanda altın çağı yaşamıştır. Zira hemen hemen bütün klasikler bu dönemde Türkçe'ye kazandırılmıştır. Mesela Nesâî 1981, İbn Mace ve Muvatta 1982; Ebu Davud ise 1983, 1987 yıllarında tercüme edilmiştir. Rivayetü'l-Hadis konusundaki klasikleri tercüme faaliyeti, İbn Deybe'nin *Teyşîru'l-Vusûl ilâ Câmii'l-Usûl*'ünün (İbrahim Canan, *Kütübü's-Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi I-XVIII*, İst., 1988-1992) ve Said Havva'nın *el-Esâs fi's-Sünne*'sinin (Abdurrahim Ali Ural vd., İst., 1991-1992, I-X) tercümesiyle devam etmiştir.

Cumhuriyet tarihindeki tercüme faaliyeti, başlangıçta hadis metinlerine yönelik olsa da, daha sonraki dönemlerde alan itibarıyla genişlemiştir. Nitekim tarih, usul vb. konularda bir çok önemli çalışmanın bu yolla Türkçe'ye kazandırıldığını görmekteyiz. Zübeyr Sıddîkî'nin *Hadis Edebiyatı Tarihi*, (trc. Y. Ziya Kavakçı, İst., 1966), Muhammed Hamidullah'ın *Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahifet-ü Hemmâm İbn Münebbih* (trc. Kemal Kuşçu, İst., 1967) ve Suphi Salih'in *Hadis İlimleri ve İstihlaları* (trc. Yaşar Kandemir, Ank., 1971) bunlardan bir kaçıdır.

Hadis ilminin farklı branşlarındaki tercüme, Türkiye'de hadis ilminin alt yapısının oluşmasına yardımcı olmuş, daha sonra, tür itibarıyla aynı olmakla birlikte, alanla ilgili mükemmel çalışmalar yapılmıştır. Örnek olarak Hadis istihlalarını ele alabiliriz. Bu konuda tercümesini Talat Koçyigit'in yaptığı *Hadis İstihlaları Hakkında Nuhbetü'l-Fiker Şerhi* (Ank., 1971) ve Yaşar Kandemir'in tercüme ettiği *Hadis İlimleri ve İstihlaları* (Ank., 1971), aynı yıllarda Türk okuyucusuna sunulmuştur. Daha sonra ise Talat Koçyigit'in *Hadis İstihlaları* (Ank., 1985), Abdullah Aydın'ın *Hadis İstihlaları Sözlüğü* (İst., 1987) ve Mücteba Uğur'un *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü* (Ank.1992) ile devam etmiştir. Bu gelişmeyi, Hadis Tarihi, Hadis Edebiyatı gibi diğer branşlar için de düşünebiliriz.

Hadis ilmi açısından önemli olan çalışmaların tercümelerinin yanında, özellikle temel klasiklerin Arapça orijinal şekilleriyle basıldığı ya da tahkikli neşirlerinin yapıldığını da görmekteyiz. Mesela Çağrı Yayınları 1981 ve 1992 yıllarında Kütübü't-Tis'a'yı iki kez basmış, Kahraman Yayınları da 1986 yılında el-Kettânî'ye ait olan *er-Risâletü'l-Müstatrafe*'yi tab' etmiştir. M. Said Hatipoğlu'nun Hatip el-Bağdadi'ye ait olan *Şeref-ü Ashâbi'l-Hadis*'inde (Ank., 1972) yaptığı gibi tahkikli neşir çalışmaları ise bizim coğrafyamızda nadir rastlanan bir çalışma tarzıdır.

İmam-Hatip Okulları, Yüksek İslam Enstitüleri ve İlahiyat Fakültelerinin açılmasından önceki dönemde, alimler tarafından tespit edilen ihtiyaçlar, ya da ortaya

* Bu çalışma, Hayri Kırbaoğlu tarafından sadeleştirilerek İslami Araştırmalar'da (c.6, sy.2, 1992) tekrar neşredilmiştir.

çıkan problemler, kitap, risale veya makale bazında ele alınarak halledilmeye çalışılmıştır. Bunlardan kitap ve risaleler, ya Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından resmi veya özel kuruluşlar tarafından gayri resmi olarak bastırılmıştır. Makaleler ise yüksek okulların neşrettikleri veya özel olarak yayınlanan dergiler sayesinde yayımlanma imkanı bulmuştur. Zikri geçen okulların açılmasından sonra hadis ile ilgili çalışmalarda ciddi bir artma görülmüş; hatta onlara tür olarak tebliğler de eklenmiştir. Ancak hem kitapların, hem de makale ve çeşitli tarihlerde düzenlenen sempozyumlarda sunulan tebliğlerin okuyucuya ne kadar ulaştığı her zaman bir tartışma konusu olarak kalmıştır. İşte bu nedenle, tekrarı önleyip yeni çalışmalara yön verebilecek bibliyografya çalışmaları bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Bu amaçla yapılan ve 1975 yılında Osman Öztürk ve Bekir Topaloğlu tarafından neşredilen *Cumhuriyet Devrinde Yayınlanan İslami Eserler Bibliyografyası*'dan (Ank., 1975) sonra İ. Lütfi Çakan tarafından *Hadis Çalışmaları Bibliyografyası* (İslam Medeniyeti Mec., IV/3, İst., 1980) adıyla bir çalışma neşredilmiş; 1992 yılında ise bizim tarafımızdan Y. Lisans tezi olarak 1920-1992 yılları arasındaki hadis çalışmaları için bir bibliyografya hazırlanmıştır.

Söz konusu okulların açılmasıyla birlikte, buralarda okutulabilecek ders kitaplarına olan ihtiyaç, eli kalem tutan insanları motive eden güçlü bir etken olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla ders kitabı/ders notları, olarak başlayan çalışmalar, daha mükemmel çalışmalara zemin hazırlamıştır. Tayyib Okıç'ın *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler* (Ank., 1959) ve *Hadis Ders Notları* (Ank., 1965), Hayrettin Karaman'ın *Hadis Usulü* (İst., 1965) ve Ali Özek'in *Hadis Ricali* (İst., 1967) adlı çalışmaları örnek olarak zikredilebilir. Bunları da her branşla ilgili müstakil çalışmalar takip etmiştir. Örnek olarak, Talat Koçyigit'in *Hadis Tarihi* (Ank., 1981) ve İ. Lütfi Çakan'ın *Hadis Edebiyatı, Çeşitleri, Özellikleri, Faydalanma Usulleri* (İst., 1985) adlı eserlerini zikredebiliriz. Böylece alt yapısıyla ilgili çerçeve çalışmaları yapılan Hadis ilminin, geçmişini değerlendiren ve alternatifler üreten çalışmalara zemin hazırlanmıştır. Mesela Hayri Kırbasoğlu'nun *"Klasik Sünnet Tanımlarının Eleştirisi ve Yeni Bir 'Sünnet Tanımı' Denemesi"* (İsl. Araş., c.2, sy.1, 1991) ve *İslam Düşüncesinde Sünnet* (Ank., 1993) örnek olarak zikredilebilir.

Söz konusu olan yüksek eğitim kurumlarının açılmasıyla birlikte, eğitim sisteminin bir gereği olarak buralarda görev yapacak kişilerin resmi ünvan için Öğretim Görevliliği, Yüksek Lisans, Doktora, Doçentlik ve Profesörlük Takdim Tezleri gibi çalışmalar yapmaları zorunlu hale getirilmiş, dolayısıyla önceki dönemlerde ortaya çıkan problemlerin veya fertler tarafından tespit edilen ihtiyaçların, isteğe ve imkana bağlı olarak ele alınmasına, yeni bir veche daha kazandırılmıştır. Bu tarz çalışmalar başlangıçta Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde yapılmakta idi. Ancak 1982 sonrası YÖK'ün aldığı bir kararla, akademik çalışmaları yaptırmak amacıyla Sosyal Bilimler Enstitüleri kurulmuş ve zamanla bunların, dolayısıyla araştırma yapan insanların sayıları da artmıştır. Öyle ki

önceki yıllarda akademisyenlerle sınırlı kalan bu çalışmalar, öğretmen, din görevlisi hatta serbest meslek sahibi gibi farklı işler meşgul olan insanlar için de cazip hale gelmiştir.

Hadis ilmindeki farklı branşların ya da bir konunun müstakil olarak ele alındığı tezlerin, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki hadis çalışmalarına belli bir ivme ve kalite kazandırdığı inkar edilemez. Zira tez çalışmaları sayesinde belli bir konu veya branşta uzmanlaşan araştırmacılar, o alanda ortaya çıkan problemlere bir uzman olarak çözüm getirmişler, en azından farklı alternatifler ortaya koymak suretiyle tartışmalardaki kısır döngünün kırılmasında etkili olmuşlardır. Mesela bugün elimizdeki metinlerden hareketle, hadislerin yazılma tarihi olarak h. 3. asır üzerinde yoğunlaşan tartışmaya Doç. Dr. M. Fuad Sezgin'in *Buhari'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar* (İst., 1956), adlı çalışmasıyla yeni bir boyut kazandırmıştır. Zira her ne kadar Buhari h.3. asırda yaşamış olsa da, onun kaynaklarının tamamen önceki dönemlerde yazılmış olan kaynaklar olduğunu ortaya koymuştur. Belli bir ilmi veya konuyu ele alan çalışmalar, önce çerçeve çalışması olarak ortaya çıkmış, ardından da belli noktaların ve o alanda meşhur olan şahısların yöntemleriyle birlikte ele alınmasıyla devam etmiştir. Mesela, *"Hz. Peygamber'in Vefatından Emevilerin Sonuna Kadar Siyasi-İctimai Hadiselerle Hadis Münasebeti"* (Ank., 1967) konusu M. Said Hatipoğlu tarafından Doçentlik; *Mevzu Hadisler (Menşei, Tanıma Yolları, Tenkidi)* konusu ise Yaşar Kandemir tarafından doktora tezi olarak çalışılmış (İst., 1970) daha sonraki bir tarihte ise *"Uydurma Hadislerin Doğuşu, Siyasi ve Sosyo-Politik Olaylarla İlgisi"* konusu Sadık Cihan tarafından Doçentlik Tezi (Erzurum, 1977) olarak ele alınmıştır.

Konuların veya belli alanların dışında tarihi süreç de inceleme konusu yapılmış, dolayısıyla gerek bu dönemlerdeki tartışmalar, gerekse telif edilen eserler günümüze taşınmıştır. Mesela *"İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis"* (Erzurum, 1982), Kemal Sandıkçı tarafından Doktora, 14 asırlık tarihi içine alan *"Hadis Bibliyografyası ve Gelişimi"* de Zekeriya Güler ve Mahmut Yeşil tarafından Yüksek Lisans Tezleri ve Doktora seminerleri (Konya, 1988-1990) olarak ele alınmıştır. Kamil Çakın'ın Doktora tezi olarak çalıştığı *"İlk Hicri Asırlarda Hadis Etrafındaki Şüpheler ve Hadis İnkarcılığı"* (Ank., 1990) konusu da, tarihteki tartışmaların günümüze taşınmasına bir örnek olarak zikredilebilir.

Bu çalışmalar, tarihî değer taşıyan kişilere, eserlere, hatta mezheplere teşmil edilip, onların yöntemleri ve eserleri tek tek ele alınarak incelenmiş ve günümüze getirilmeye çalışılmıştır. Mesela *"İbnü'l-Cevzi'nin Hadisteki Yeri ve Metodu"* Nurettin Boyacılar (Ank., 1978) tarafından ve *"İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Hadis Metodu"* İ. Hakkı Ünal (Ank., 1989) tarafından Doktora tezi olarak ele alınmıştır.

Ancak söz konusu olan bu müspet gelişmenin yanında, mevcut potansiyelin gereği gibi değerlendirilemediği görülmektedir. Zira yapılan çalışmaların, diğer araştırmacılar tarafından görülme, hatta bizzat o konuda çalışmanın yapıp yapılmadığı konusunda bilgi

sahibi olma imkanı bile oldukça zayıftır. Bunun neticesinde, aynı konuda, birbirinden habersiz olarak birden çok araştırmacı çalışmış; ya da sonrakiler, öncekileri göremedikleri için çerçeve çalışmalarını belli noktalara indirgeme şansını yakalayamamışlardır. Bu ise çalışmaların işlevsiz kalmasına, dolayısıyla hem zaman, hem de emek israfına neden olmuştur.

Öte yandan tez konusu olarak ele alınan, Hadis tarihinin belli bir döneminde yazılan cüz, sahife veya kitap üzerindeki çalışmalar, o dönemden günümüze sadece arkeolojik değere sahip olan malzemeleri aktaran çalışmalar olarak kalmıştır. Zira araştırmacının ekonomik imkansızlığı, yayınevlerinin okuyucudan talep görmeyeceği kaygısı, o çalışmaların basılmasını engellemiş, dolayısıyla yapılan çalışmalar ancak malzemeyi, sözgelimi İslam tarihinin ikinci asrına ait olan rafından, ondördüncü asrına ait rafına taşıyabilmiştir. Oysa ki belli bir vakıf veya kurum tarafından, yapılan bu tarz çalışmalar, bastırılma yoluna gidilmiş olsaydı; en azından bir nüshalarını belli bir merkezde toplamak suretiyle araştırmacıların istifadesine sunulmuş olsaydı, söz konusu ettiğimiz gelişme çok daha sağlıklı ve kapsamlı olabilirdi. Bütün bunlara rağmen özellikle tez çalışmalarının, Türkiye'deki Hadis çalışmalarına bir ivme ve kalite kazandırdığı tartışmasızdır.

Özetlediğimizde Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Hadis çalışmaları kitap, makale ve tez çalışmaları olarak üç farklı türde ortaya çıkmıştır. Bunlardan kitap ve makale çalışmaları, telif, tahkikli neşir ya da tercüme olarak yapılmış ve bunlar yoğun olarak İstanbul ve Ankara gibi merkezlerde basılmıştır.

Tez çalışmaları ise 1982 yılına kadar Ankara, İstanbul ve Erzurum olmak üzere üç merkezde yapılmış; 1982 sonrasında ise, bunların arasına İlahiyat Fakültelerinin bulunduğu diğer illerin de katılmasıyla, akademik çalışmaların yapıldığı merkezlerin sayısında önemli bir artış olmuş; doğal olarak bu, yapılan çalışma sayısına da yansımıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1950'li yıllara kadar hadis çalışmaları açısından ciddi bir durgunluk yaşanmış; 1950'li yıllardan sonra ise yeni bir döneme girilmiştir. 1960-1970'li yıllar telif ve tercüme açısından açılım yılları olarak görülebilir. 1980'li yıllara gelindiğinde ise klasik hadis kitaplarının tercüme edilmesinin yanında, bunların Arapça basımı da gerçekleştirilmiştir. Öte yandan bu dönemde yaygınlaşmaya başlayan tez çalışmaları hem tartışmalara yön vermiş, hem de hadis çalışmalarının kalitesinin artmasında önemli bir rol oynamıştır.